

בעמידה הוי בשעה שאמרו לו חייב אתה ליתן לו, ומשום דיש לחקור בדין בע"ד בעמידה אי הוי דין בחלק הכפיה של הב"ד או בחלק הפסק של הב"ד, ונראה להוכיח דהוי בחלק הפסק של הב"ד ממש"כ התוס' בסנהדרין (יט.) גבי ינאי המלך דקבלת עדות כשעת גמ"ד דמי לענין שצריך בע"ד בעמידה, והנה זה פשוט דקבלת עדות שייכא לחלק הפסק ולא לחלק הכפיה, ומוכח דהוי דין בפסק, וממילא פשוט דצריך עמידה בשעת אמירת חייב אתה ליתן לו ולא כשאומרים צא תן לו.

ומבואר גם מש"כ הנימוק"י דחייב אתה ליתן לו לא חשיב גמ"ד בין אי הוי רק דעת נוטה ובין אם החליטו, כל שלא ציוו לו הדיינים, וכוונתו דציווי הדיינים הוא חלק הכפיה.

ומיושב גם מש"כ הנימוק"י דלפי מש"כ התוס' דחייב אתה ליתן לו לא חשיב גמ"ד גמור הדין בקבלו עליהם קרוב או פסול דכשאמרו חייב אתה ליתן לו יכולים לחזור בהם וכשאמרו צא תן לו אין יכולים לחזור בהם, ובזה ביאר מש"כ הרמב"ם דנגמר הדין והוציא הממון הכוונה שאמרו צא תן לו, ולדברינו נראה בכוונתו דענין הוציא הממון שכ' הרמב"ם הוא שב"ד כבר עשו את כח הכפיה ולא בעי הוצאת הממון בפועל.

עליו דין לשלם הקנס, מ"מ די במה שאמרו חייב אתה ליתן לו כדי שיהא בקנס דין ירושה, ומיהו לענין דרשא דולא חמשה חצאי בקר ס"ל לר"י דזה אינו רק דין בחלות החיוב אלא דזהו דין בתשלום בפועל, והיינו בשעה שיש עליו את הדין לשלם בפועל, וביאורו הוא דמע' הקנס שב"ד מטילים עליו צריך להיות דוקא של חמשה בקר שלמים ולא של חצאים, ומשו"ה לא סגי בזה בהא דכשאמרו לו חייב אתה ליתן לו וחל חלות חיוב קנס היה אז החיוב דחמשה שלמים, כי אם דבעי' דגם בשעה שכופים אותו על התשלום והיינו כשאומרים לו צא תן לו גם אז צריך להיות חמשה שלמים דזהו גמר המע' של הב"ד בקנס, ושפיר פי' ר"י דאף דלענין ירושה סגי באמירת חייב אתה ליתן לו כדי שיחשב מחוייב מ"מ לענין ענין חמשה חצאי בקר עדיין לא חשיב כממון עד שיאמרו צא תן לו, ונראה דגם התוס' שנחלקו על ר"י מודו לעיקר יסוד זה ורק דס"ל דגם לענין דין ולא חמשה חצאי בקר כל שכבר חל חלות חיוב ממון דחמשה בקר שלמים אף דענין הכפיה היה רק על חמשה חצאי בקר כבר אין בזה חסרון דולא חמשה חצאי בקר ועי'.

ה. **ומעתה** מיושב גם הסוגיא בשבועות, דא"י שם דלענין דין דיינים בישיבה ובע"ד

הרב ישראל דנדרוביץ
מגיד שיעורי הירושלמי בקול הדף
ערד

אימותיהן של כהנים היו מספקות להן מחיה וכסות

דבר זה מפורש בתורה (במדבר לה כה-כח): "והצילו העדה את הרוצח מיד גואל הדם והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה וישב בה עד מות הכהן הגדול אשר משח אותו בשמן הקודש ... כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדול ואחרי מות הכהן הגדול ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו".

עד מות הכהן הגדול
הלכה בידוע שכל ההורג נפש בשגגה הגולה לעיר מקלט, מחוייב הוא להשאר בעיר מקלטו עד מות הכהן הגדול שכיהן בשעה זו שנתחייב גלות בבית דין. רק לאחר מותו של הכהן הגדול מותר הרוצח לחזור לביתו, ושוב אין גואל הדם יכול להרגו.

שאימותיהן של הכהנים היו מספקות לרוצחים מחיה וכסות".

המשמעות של סגנון זה היא שדוקא משום כך שישנם כמה סוגי 'כהונה גדולה' המחזירים את הרוצח 'לפיכך' היו האמהות מספקות מחיה וכסות. ועל כך מקשה ה'ערוך לנר' שדבר תימה הוא לומר כן, שהלא גם אם לא היה דין זה שכל כהנים אלו מחזירים את הרוצח אלא היינו אומרים למשל שרק כהן משוח בשמן המשחה הוא שמחזיר את הרוצח, בודאי שגם אמו של כהן זה היתה מספקת מחיה וכסות כדי שלא יתפללו על בנה שימות.

נשאלת אפוא השאלה, מה ענין אספקת המחיה והכסות לכך שישנם כמה סוגי 'כהונה גדולה' המחזירים את הרוצח. הרי ההגיון אינו יכול להצביע על כל קשר בין הרישא של המשנה הדנה בזהות הכהנים המחזירים לבין הסיפא של המשנה הדנה באספקת המחיה והכסות, מהסיבה הפשוטה שכל דין ודין יכול לעמוד בזכות עצמו, ושוב מה הוא ה'לפיכך' המחבר את הרישא לסיפא ומאגד את שני דינים אלו שלא קרבו זה אל זה.

יעמוד לפני קנאה

הערוך לנר מתרץ את שאלתו: אילו היה הדין שרק כהן גדול אחד מחזיר את הרוצחים במותו, לא היתה אימו מוטרדת כלל מחשש זה שמא ימות בנה על ידי תפילות הרוצחים, כי אכן אין כל סיבה הגיונית שסיכון קלוש זה על חיי הכהן גדול יטריד את מנוחת אימו עד אשר יביאה לתשלום דמי 'לא יחרץ' לתושבי העיר מקלט, ובודאי שהיא היתה מרגיעה את עצמה שקללת חיים לא תבוא.

רק מכיוון שישנם כמה כהנים גדולים המחזירים במותם את הרוצחים, חוששת כל אמא אולי האמא האחרת היא זו שתחלק מחיה וכסות כדי שלא יתפללו על בנה שימות, ומתוך כך יתפללו הרוצחים על בנה שלה שימות. ולזה היא כבר לא

ובהקשר לכך מצאנו כי המשנה במסכת מכות (פ"ג ס"ו) דנה מי נחשב 'כהן גדול' לענין זה שעל ידי מותו חוזר הרוצח מגלותו מעיר מקלטו אל ארץ אחוזתו, והיא קובעת: "אחד משוח בשמן המשחה, ואחד המרובה בבגדים, ואחד שעבר ממשחתו - מחזירין את הרוצח; רבי יהודה אומר: אף משוח מלחמה מחזיר את הרוצח. לפיכך, אימותיהן של כהנים מספקות להן מחיה וכסות, כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו".

יש לנו איפוא שלשה סוגי 'כהונה גדולה' שמוסכם על דעת הכל שהם מחזירים את הרוצח: כהן משוח בשמן המשחה, כהן מרובה בגדים וכהן שעבר ממשחתו, (ורבי יהודה מוסיף גם 'כהן משוח מלחמה'). מסיימת המשנה ואומרת שמכיון ששחרור הרוצח מכבלי גלותו בעיר מקלט, במיתת הכהנים גדולים היא תלויה, היו אימותיהן של הכהנים מספקים לרוצחים הגולים מחיה וכסות כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו.

קרב זה אל זה

הגאון בעל 'ערוך לנר' מקשה קושיא בחידושו על אתר, והיא תלויה ועומדת על חקר מילה אחת ויחידה בדברי המשנה - מילת קישור בסך הכל, ומה רבו פארותיה וגדלו ענפיה. אוצר בלום של הלכות ויחידושים נפרש ומסתעף לפנינו מדיוק של מילה אחת גרידא; משא ומתן רעיוני והלכתי מתפשט ומתרחב על בסיסה של תיבה אחת. והרי זו רק כעין מטעמת ובבואה חיוורת לאותם תלי תלים של הלכות הרמוזות בכל קוץ וקוץ במרחבי תורתנו הקדושה.

התנא במשנתנו מדייק ואומר: "לפיכך אימותיהן של כהנים". הנה בכל מקום 'לפיכך' בא כמילת קישור על המשמעות של 'הא בהא תליא' ופירושו הוא ש'כתוצאה מדבר פלוני אנו אומרים את דבר אלמוני', ולכאורה אף בדברי המשנה שלפנינו אנו צריכים להסביר ולומר את פירושו כך: "כתוצאה מהדין של 'אחד כהן משוח בשמן המשחה ואחד המרובה בבגדים...' אנו אומרים

(ית.) שהכהן הגדול היה גדול מאחיו בחכמה ונמצא שאין שייך בו קנאה, ולכן רק אמהות הכהנים שנתקנאו כל אחת בחברתה הן אלו שספקו מחיה וכסות.

יגנוב למלא נפשו כי ירעב

ועל קושייתו זו השניה מביא הערוך לנר תירוץ: "ובשם איזה מחבר שמעתי לתרץ: דאם הם [הכהנים] יספיקו, אזי כל אחד שאין לו מה יאכל ירוץ לעיר המקלט ויאמר רוצח אני, דכל זמן שהכהן חי יש לו לאכול ואם ימות יצא. אבל כשהאם מספקת לא יעשה כן דיתירא שמא תמות האם [קודם שימות בנה הכהן] ואין לו מה יאכל, ולא יניחוהו לצאת שוב מעיר מקלט עד מות הכהן, אחר שהחזיק עצמו לרוצח".

תירוץ זה שהביא הערוך לנר (בספרו פנלפס באלטונא תרט"ו) מפי השמועה 'בשם איזה מחבר' כתוב הדר הוא בספר 'שפתי דעת' (פיוולא תק"י), ובספר 'אדני פד' (זולקווא תקט"ו. פרשת מסעי), ובפירוש המשניות 'מעין הישועה' (לסדר נזיקין, מהוך ש"ש המערכת' לרבי שמעון ליכטנשטאט, פרעסבוג תר"ו) על אתר, וכן הביא בפירוש 'תפארת ישראל' על המשניות (יבין אות מ), ומשם לספרים מאוחרים יותר.

אלא שיש להקשות על תירוץ זה מכמה אנפי: האם אכן האמת היא כך שהיכולת ביד כל אחד לגלות לעיר מקלט בתואנה שרוצח הוא; וכי תימא שהכניסה לעיר מקלט פתוחה לכל דיכפין הרי שבאותה מידה יכול גם כל אדם לצאת משם ככל שיחפוץ ומי מעכב בידו. ועוד יש להעיר ולפקפק בזה כאשר עיני המעיין להלן תחזינה מישרים.

אדם גולה בהודאת עצמו

יסוד תירוץ זה מבוסס על אדני הקביעה כי יכול אדם לגלות לעיר מקלט בהודאת עצמו באומר 'רוצח בשגגה אנכי'. ואכן בשו"ת 'גנזי יוסף' (שו"ת, לעווא תר"ס. סי' נח) הוכיח מכאן כך, אלא שאין הדברים פשוטים כלל ועיקר.

מסכימה: דבר זה שהכהנים האחרים יחיו ורק בנה ימות, היא אינה מסוגלת לשאת.

זהו הקשר בין הרישא של המשנה לסיפא, כי כל חלוקת המחיה והכסות לא היתה באה לעולם אילולי יש כאן שלושה כהנים גדולים המחזירים את הרוצח.

הרגש חד זה בתורת הנפש בהראותו את נפתולי הלך מחשבתה של אם הכהן הגדול שמעיקר הדבר לא אכפת לה מתפילות הרוצחים על מיתת בנה, ורק כשעולה החשש שמא כהנים אחרים ישארו בחיים ובנה שלה הוא שימות, לזה היא כבר איננה מסכמת בשום אופן ואף היא יוצאת לספק מחיה וכסות. נמצא שהקנאה הקשה כשאלו היא איפוא המניע את אמהות הכהנים לחלוקת המחיה והכסות.

אין אני לי מי לי

אבחנתו של הערוך לנר במניעים של אספקת המחיה והכסות, יש בכחה לתרץ קושיא נוספת שאף בה נתחבט הערוך לנר, ועמו רבים מגדולי האחרונים: מדוע אימותיהן של הכהנים הם אלו שספקו מחיה וכסות, הרי החשש שמא תתקבל תפילתם של הרוצחים היה צריך להיות מוטל על הכהנים גדולים עצמם, והם שהיו צריכים להתרוצץ ולספק את המחיה והכסות לרוצחים כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו.

אם נאמר שהאדם מצד עצמו אינו חושש שתפילות אלו יביאו למותו ורק קנאתו באחרים שישארו בחיים היא שמביאה ומדרבנת את אספקת המחיה והכסות, הרי שדבר זה מתאים אצל אימותיהן של כהנים דייקא, שכן טבע הקנאה הוא אחת מהארבע מידות שנאמרו בנשים (בראשית רבה מה ט).

אולם אצל הכהן גדול עצמו אין אנו חושדים אותו לכגון דא, וזאת לפי דברי המהרש"א (ב"ב כ"א): "דקנאת סופרים תרבה חכמה, לא אמר 'קנאת חכמים תרבה חכמה' כי המגיע כבר למעלת החכם לא יתקנא בחבירו", והרי כבר אמרו במסכת יומא

אבל כמובן שאין מכאן כל ראייה שאין אדם גולה על פי עצמו, וצ"ע מה נתכוון רבינו השפת אמת באומרו: 'משמע קצת דאין אדם גולה על פי עצמו'.

והגם כי יש להאריך בזה עוד טובא, מכל מקום לכאורה מפורש הענין בספרי זוטא לדרוש את הפסוק (במדבר לה ז): "כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרוצח – מנין אף הגולה לפי עדים, תלמוד לומר מכה לפי עדים", וכתב רבינו המגן אברהם בספרו 'זית רענן' בביאור דרשה זו: "פירוש: שאינו חייב גלות אלא כשעדים ראו שהרג". ואכן ב'אמבוהא דספרי' (אות פד) הסיק שמדברי הספרי וכפירוש המגן אברהם נפשט להדיא ספיקו של הריטב"א וחזינן שאין אדם גולה בהודאת עצמו.

נמצא לנדון דידן שחשש זה שהזכרנו שמא עניים ואביונים ינצלו לרעה את אספקת המחיה והכסות בגלותם לעיר מקלט שלא כדין, אין לחוש לזה שכן אליבא דהלכתא אין אדם גולה בהודאת עצמו ודוקא ההורג בפני עדים הוא שגולה, וברור הדבר שלא יכול לבוא אדם מן השוק לישוב עם הרוצחים שבעיר מקלט בתואנה שרוצח הוא.

דרך הליצון וטעם קלוש

גם ללא דברי הספרי זוטא, וכשיטת המהרש"א שאדם גולה בהודאת עצמו, עדיין צ"ע, שכן העצה שאימותיהן של כהנים הם שיספקו מחיה וכסות אינה אמורה לכאורה להועיל כלום להציל מפני הרמאים, ואם הבעיה קיימת הרי שהפתרון אינו קיים.

דהתינתח אם רק אמו של כהן גדול אחד היתה מספקת את המחיה והכסות אכן היו חוששים הרמאים למיתתה, אולם כשישנם כמה כהנים גדולים המחזירים את הרוצח ואימותיהן של כולם מספקות מחיה וכסות, הרי שלמיתה של כל אלו אין להם כל סיבה לחשוש, ומי יעכב בידם מלממש את רמאותם.

וכך אכן הקשה הגרמ"ל ליטש רוזנבוים מפרשבורג בספרו 'אמרות ה' (לכונ תל"ט. פרשת מטעי): "וזה

ראש המדברים בשאלה זו הוא רבינו הריטב"א שעלה ונסתפק בכך בחידושיו בריש מסכת מכות (ק"ג ב. ד"ה מעידין), וראה להגאון הרוגאטשובי בשו"ת 'צפנת פענח' (ורגא, סי' רטו) שדן בנדון 'השאלה אחד שבא ואמר הרגתי בשוגג אם יש לחייבו גלות', והשיבו שספק זה תלוי ביסוד דין גלות, אם הוא כפרה או חיוב.

ורבותינו האחרונים הרחיבו לדון בזה, דהנה איתא במסכת מכות (י:): "בשני בני אדם שהרגו את הנפש, אחד הרג בשוגג ואחד הרג במזיד, לזה אין עדים ולזה אין עדים, הקב"ה מזמנן לפונדק אחד, זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג בשוגג יורד בסולם ונפל עליו והרגו, זה שהרג במזיד נהרג וזה שהרג בשוגג גולה".

וכתב על זה רבינו כ"ק מרן אדמו"ר השפת אמת זיע"א: "משמע קצת דאין אדם גולה על פי עצמו, והראשונים נסתפקו בזה". ויש לעיין שהרי רבינו המהרש"א על אתר הוכיח מכאן להיפך שאדם כן גולה על פי עצמו. והוכחתו לכך היא שאם נאמר שאין דין גלות על אותה ההריגה בשוגג שלא היו עדים בדבר, לשם מה מזמן לו הקב"ה הריגה נוספת בפני עדים, אלא ודאי אדם גולה על פי עצמו ופטור גואל הדם אם יהרגנו.

וראה בשו"ת מקור ברוך (גינצבורג, ח"ב סי' יא אות ב) שכתב: "הנה בשנת תע"ר כתבתי לכבוד הגאון האמיתי מופת הדור מרן ר' מאיר שמחה זצ"ל בזה, וכתבתי לו שאני מצטער על צערו של מרן [שכתב ב'אור שמח' פי"ז מהלכות סנהדרין הי"ז שאין אדם מתחייב גלות בהודאת עצמו] שהרי גמרא ערוכה במכות 'אחד הרג בשוגג... חזינן מזה דבר גלות הוא אע"פ דלא מסהדי עדים ורק כי אתידע ליה, וע"ש במהרש"א... ומדוע לא זכר כבוד הגאון אור שמח דברי הגמרא המפורשים". והשיבו האור שמח שבודאי אין חיוב גלות על פי הודאת עצמו, אלא שמן השמים מסבבים שיגלה כיון שחייב בגלות בידי שמים.

כך שגם אם נסכים שאין מסוגיא זו ראייה מוכרחת כדברי המהרש"א שאדם גולה על פי עצמו,

שלא הרג שום נפש ואין לו גואל הדם, מה פחד יהיה לו לצאת משם תכף אחרי מיתת אמו של כהן גדול, ואכתי לא הפסיד הרמאי".

אלא שלדין זה יש תשובה שאם יצא הרמאי קודם מיתת הכהן גדול יתגלה נבלותו לעין כל אשר שלח ידו בממון רעהו, ומלבד שלא ירצה הרמאי להתבזות הרי שיתכן שיורשי האם יתבעוהו על המחיה והכסות שנטל מאמם שלא בצדק.

ואיני מבקש כלום

ואם ניתנה רשות לדון בתירוץ זה היה מקום לפקפק בעצם הגיונו של הרמאי לשלול את חירותו בעד פת לחם ונזיד עדשים שיקבל מאם הכהן גדול, וכי יש סברא בעולם שאדם יסכים לכלוא את עצמו בתוך גבולות מצומצמים של עיר מקלט תמורת מחיר גדול ככל שיהיה.

והלוא גדולה מזו אמרו במסכת ברכות (ט:): "משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים, והיו אומרים לו בני אדם: מוציאין אותך למחר מבית האסורין ונותנין לך ממון הרבה, ואומר להם: בבקשה מכם, הוציאוני היום ואיני מבקש כלום".

ועוד צריך לדעת האם אספקת המחיה והכסות כללה גם את כל אלה שהגיעו יחד עם הרוצח כתלמידי הישיבה שגולים עם רבם וכיוצא בזה, ואם כן היה יכול העני להצטרף עמם, וכן על זה הדרך. סוף דבר שתירוץ זה שכתבו ה'שפתי דעת' ה'אדני פז' וה'שש המערכת' והני דעימיה מוקשה הוא.

החשש לחיי הכהן גדול

ואשר יראה לענ"ד ליישב את שתי הקושיות כי הדדי, הן מה הוא זה דתנינן 'לפיכך' והן מדוע הכהנים גדולים עצמם לא ספקו מחיה וכסות, אחת בחברתה ובחדא מחתא, בהקדם הא ששנינו לענין זה שאסור הרוצח לצאת מעיר המקלט (מטת פ"ב ס"ו): "ואינו יוצא לא לעדות מצוה, ולא לעדות ממון, ולא לעדות נפשות, ואפילו ישראל צריכים

דרך הלצון וטעם קלוש. ועוד נראה להקשות דהלא גם כהן המשיח מחזיר ואם כן תרוויהו מספיקין מזון וכסות ולמיתה דתרי לא חייש".

שנה קודם לכן, בשנת תרל"ח, הוציא הרב שמ"ח גאגין מירושלים את ספרו 'ישמח לב', ובסוף חידושיו לחו"מ (סי' לה – שלח להניח נייר חלק אביא פה מה שכתוב אל"י) הוא מפלפל לדחות תירוץ זה, וטענתו האחרונה היא כדברי האמרות ה':

"קשיא לי בדבריהם דאכתי איכא מקום לרמאים לנוס שמה דהא אף אם תמות אמו של כהן גדול האחד, אכתי אימותיהן של שאר הכהנים, המרובה בבגדים ושעבר ממשחותו (ומשוח מלחמה לדעת ר"י) הנה מספיקות להם, ואף אם תמות גם השנית גם השלישית – הרביעית עומדת, ולמיחש שימותו כל הארבעה אמהות עד שלא ימות גם אחד מן הכהנים זו היא חששה רחוקה, ובהיפך אמרינן ביומא (יג) ר"י אומר למיתה דחדא חיישינן דתרי לא חיישינן, ואפילו לרבנן דאמרי דאי איכא למיחש גם לתרי חיישינן, מכל מקום לארבעה לא חיישינן. ואפילו אי נימא דגם לד' ולה' חיישינן שהרי אמרו לו לר"י אם כן אין לדבר סוף, מ"מ בכל כי האי גוונא דהוי חשש שימותו ארבעה האמהות נגד אחד מן הכהנים ודאי לא חיישינן אליבא דכולי עלמא, ואם כן מה תיקון הוא לרמאים שיהיו האמהות דוקא מספיקות ולא הם עצמם".

ודבריהם אין להם שחר

מלבד קושיא זו דוחה הרב בעל 'ישמח לב' את תירוץ זה בטענות נוספות, ובין דבריו שהאריך שם הוא כותב: "ודבריהם אין להם שחר שהיסוד רעוע שאחר מיתת האם מוכרח הוא לשבת שם, דמי מכריחם האם שומרים יתנו שמה שלא יצאו הרוצחים עד מיתת הכהן גדול, ואיפכא מבואר במשנה ובגמרא שם 'רוצח שיצא חוץ לתחום' והאיך יצא משם והשומרים לא יניחוהו לצאת... דנראה ודאי וכן הוא האמת שלא היה מי שמונע אותו לצאת... אמור מעתה ברמאי זה היודע בעצמו

מלשון המשנה 'מספיקין', יעו"ש. ונמצא שעל זה גופיה אנו דנים שאם הכהן גדול נושא בהוצאות המחיה והכסות מדוע אמותיהן של כהנים הם שהיו מספיקין ומדוע הוא עצמו אינו מחלק, והשתא נתבאר שפיר שהכהן גדול נמנע מכך מחשש שיהרגוהו.

הרמב"ם סמך על דברי התלמוד הירושלמי

עוד יש להקדים מה שמסתפקת הגמרא (יא:) בהבנת דברי המשנה שהובאה לעיל: "אחד משוח בשמן המשחה, ואחד המרובה בכגדים, ואחד שעבר ממשיחותו - מחזירין את הרוצח", האם הכוונה היא שדוקא במיתת כולן הוא חוזר וכל עוד שלא ימותו כל שלשת הכהנים אין הוא חוזר, או שמא חוזר הרוצח אפילו במיתת אחד מהכהנים. הגמרא מנסה להוכיח לצד אחד, אולם בסופו של דבר הגמרא לא פושטת שאלה זו.

אם כי הגמרא מניחה את שאלה זו בספק, הרי שהרמב"ם בהלכות רוצח (פ"י ה"י) ובפירוש המשניות (פ"ג מ"ו) פסק להלכה שדי במיתת אחד הכהנים כדי שיחזור הרוצח מעיר גלותו. ונתפלאו על כך רבותינו האחרונים ובראשם ה'משנה למלך' על אתר שכתב: "אני תמיה על זה דבפרק ב' דמכות איבעיא לן... נמצא דבעיא זו לא איפשיטא" ומנין למד הרמב"ם שדי בכהן גדול אחד שימות ואין צורך בשלושתם שימותו.

אולם האמת היא שהרמב"ם כדרכו סמך עצמו על פשיטות דבר זה בתלמוד הירושלמי (מכות פ"ג ה"ו, ז): "אמר רבי אבהו: וחוזר במיתתו של שלישי", וכפי שכבר כתב כן בספר 'תשובות רבי אליעזר' (גורלון. סי' טו אות יג) שמדברי רבי אבהו אנו למדים שדי במיתת אחד הכהנים הגדולים כדי להחזיר את הרוצח, ואין ספיקו של התלמוד בבלי מוציא מידי ודאו של התלמוד ירושלמי.

התלמוד הירושלמי אזיל לשיטתיה

ועדיין צריכים אנו לידע מנין היה פשוט לתלמוד הירושלמי דבר זה שדי במיתת כהן גדול

לו, ואפילו שר צבא ישראל כיואב בן צרויה - אינו יוצא משם לעולם, שנאמר (במדבר לה כה) 'אשר נס שמה' שם תהא דירתו, שם תהא מיתתו, שם תהא קבורתו".

על טיבו של איסור זה כבר תהו רבותינו האחרונים מדוע באמת לא הותר לרוצח לצאת כשכל ישראל צריכים לו. ואם משום שאנו חוששים שמא יהרגנו הגואל הדם כשהוא מחוץ לעיר מקלט ופשוט שאין הרוצח מצווה לסכן את עצמו למען אחרים, הלא יכול המלך או בית הדין הגדול לגזור אומר שכל ההורג לרוצח זה ייהרג בעצמו.

והגאון רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק בספרו 'משך חכמה' (במדבר לה כח) כתב בזה חידוש נפלא: "כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדול. הכוונה, דכבר הקשיתי בחיבורי (אור שמח' הלכות רוצח פ"ז ה"ח) אמאי אמרו 'אפילו כל ישראל צריכים לו' ליתקנו המלך ובית דין הגדול שכל ההורגו יהרג. אמנם החשש שמא כשיצא יעשה תחבולות להמית את הכהן המשיח כדי שלא לשוב אל עיר מקלטו, והוא סכנה לנפש הכהן גדול. לכן אמר 'כי בעיר מקלטו וכו' ואחרי מות הכהן הגדול', לכן החשש גדול עבור חייו של הכהן המשוח".

ביסוד חדש זה דאנהירו לעינין ה'משך חכמה' שאנו חוששים שמא יהרוג הרוצח את הכהן גדול כדי שיוכל לצאת לחירות מהגלות, זכינו ועלה בידנו תירון פשוט ומחזור על כך שלא היו הכהנים גדולים בעצמם מספקים את המחיה וכסות לרוצחים שבעיר מקלט, כיון שהם בפחדא קא יתבו שמא יקומו עליהם הרוצחים להרגם נפש ולצאת בזה לחירות, ולכן דוקא אימותיהן של כהנים היו מספקות מחיה וכסות.

ואם לחשך אדם לומר שאי משום הא הלא היו יכולים הכהנים גדולים לשלוח את המחיה והכסות ביד אחרים ונמצא שאינם מסתכנים, אף אתה אמור לו דזה אינו טענה כלל, דיעוין בספר 'מנחת ביכורים' (עלכרה, וקסה תל"ו. סי' יז) שהניח לדבר פשוט שבכל מקרה היו הכהנים גדולים מממנים מנכסיהם את הוצאות המחיה והכסות, ודייק זאת

שבע' (בסוריות ספ): "קשה בעיני טובא היאך אפשר דלהו בזמן אחד משוח בשמן המשחה ומרובה בגדים, הלא יש שתי תשובות בדבר ולפי עניות דעתי לית נגר ובר נגר דיפרקינהו:

חדא, שהרי בהדיא תניא בתוספתא ובירושלמי דמכלתיין בפרקיין משוח בשמן המשחה היה בבית ראשון ומרובה בגדים היה בבית שני... ועוד, דהא בהדיא תניא בתו"כ בפרשת צו 'אין מושחין שני כהנים גדולים כאחד' ומפיק ליה מדכתיב 'ביום המשח אותו' אותו ולא שני, והכי איתא נמי בירושלמי דמכילתיין בפירקיין, ואם כן היאך אפשר דלהו בזמן אחד משוח בשמן המשחה ומרובה בגדים, הא הו שני כהנים גדולים כאחד, כלומר בזמן אחד, וזה אסור כמו שנתבאר".

ה'באר שבע' מאריך בזה טובא והוא אינו מוצא אפשרות כזאת שיהיו שני כהנים אלו יחדיו, והוא מסיים: "סוף דבר, חזרתי על כל צדי צדדים ולא יכלתי למצוא תירוץ מספיק, וגם שאלתי חכמים ואין מגיד לי, ולכן אומר אני: מאן דמתרגם לי ברייתא זו מובילנא מאניה בתריה לבי מסותא".

מבלי להיכנס לפתרונות השונים לאפשרות של מציאות כזאת המבוארים בדברי הראשונים והאחרונים (כאן, בסוריות ובמז"כ. וראה עוד: שו"ת הרמ"ע מפאנו סי' קב שאלה ו; 'חמדת ישראל' להגרמ"ד פלוצקי ח"א בקונטרס נר מלואה דף ס מהד"ס, ומה שכתב אליו הגר"י ענגיל בשו"ת 'בן פורת' ח"א סי' ב'אות ה) הרי שמדברי הריטב"א (מכות יא. ד"ה אחד) משמע להדיא כדברינו האמורים לעיל שלשיטת הירושלמי לא משכחת לה אופן שכזה בו יהיו כל כהנים אלו בזמן אחד, ורק לשיטת הבבלי אנו דנים על אופן שיהיו כל הכהנים בזמן אחד (ועיין היטב ברמב"ן בחידושו למכות פס ו בפירושו עה"ת, ויקרא טו לב).

נמצא שדברינו קיימים ונאמנים היטב, שהתלמוד הירושלמי דהוה פשיטא ליה שדי במיתת אחד הכהנים כדי להחזיר את הרוצח הוא משום דאזיל לשיטתו שלא משכחת לה שיהיו כל הכהנים בזמן אחד (וביותר לפי מה שהביא ה'באר שבע' מדברי הירושלמי שלא היו שני כהנים גדולים

אחד ואין צריך למיתת שלשתן, ומהיכי תיתי דפשיטא ליה שלא לומר כאותו הצד שבספק הבבלי שדוקא במיתת שלשתן הוא חוזר.

והנראה בזה שהתלמוד הירושלמי לשיטתיה אזיל כדעתו המבוארת במסכת הוריות (פ"ג ה"ט) דכהן המשוח בשמן המשחה היינו בבנין בית המקדש הראשון וכהן המרובה בגדים היינו בבנין בית המקדש האחרון [-השני], שכן בבית שני כבר לא היה את שמן המשחה כדי למשוח בו את הכהנים, יעויין שם.

אם זוהי דעת הירושלמי הרי שלא יתכן לומר אליבייהו שיהיו צריכים למיתת כל שלשת הכהנים כדי להחזיר את הרוצח, כיון שמציאות שכזאת לא תיתכן לעולם שהרי כהן המשוח הוא בבית ראשון וכהן המרובה בגדים הוא בבית שני, ועל כורחו סובר הירושלמי שבמיתת אחד מהם הוא חוזר.

ואף התלמוד בבלי שנסתפק בזה הוא משום שאזיל לשיטתיה, כיון שמצאנו בתלמוד הבבלי כמה פעמים כהאי גוונא שיהיו כהן משוח וכהן מרובה בגדים בזמן אחד, וכגון במסכת הוריות (יג) שנדון אופן שהיו שני כהנים אלו בשבי, שדין הקדימה לפדיון הוא: 'משוח בשמן המשחה קודם למרובה בגדים'; וכן במסכת נזיר (מז). נדון אופן שהיו שני כהנים אלו מהלכים בדרך ומצאו מת מצוה, שהדין הוא יטמא כהן המרובה בגדים ואל יטמא כהן המשוח.

ומחמת שלדעת הבבלי אכן משכחת לה כהאי גוונא שיהיו כהנים אלו בזמן אחד, הרי שמובן מה שמסתפקת הגמרא שמא דוקא במיתת שלשתן הוא חוזר, או דילמא אפילו במיתת אחד מהם הוא חוזר.

מאן דמתרגם לי ברייתא זו

איברא שגם לדעת הבבלי אין הדבר פשוט כלל ועיקר שיהיה מציאות זו של שני כהנים אלו בזמן אחד, והרחיב לתמוה בזה בספר 'באר

משוח בשמן המשחה ואחד המרובה בגדים ואחד שעבר ממשיחותו מחזירים את הרוצח' מדנקט אחד אחד גבי כל חד וחד מינייהו שמע מינה דכל אחד ואחד לחוד מחזיר במיתתו, דאם לא כן הוה ליה למימר 'משוח ומרובה ושעבר מחזירים' דמשמע דמיתת שלשתן בעינן לחזרה".

אולם בודאי שאליבא דהתלמוד הירושלמי ניהא טפי לשון המשנה, שאכן המשנה באמרה 'אחד' אצל כל אחד מהכהנים בפני עצמו באה ללמדנו דין זה שאין צורך במיתת כל שלשת הכהנים אלא די במיתת אחד מהן כדי להחזיר את הרוצח. (ובפרט לפי שחידושו של הגבורת ארי בביאור הספק שבבבלי אינו מוסכם אכולי עלמא, וראה בערוך לנר על אתר).

אתי שפיר אליבא דהירושלמי

כמדומני שדוקא לפי דעת התלמוד הירושלמי שבמיתת אחד מהן הוא חוזר, יעלה יפה ביאורו של המשך חכמה שהבאנו לעיל על כך שלא נותנים לרוצח לצאת מהעיר מקלט אפילו כל ישראל צריכין לו, והוא משום שאנו חוששים שמא ינצל הרוצח את ההזדמנות בהיותו מחוץ לעיר מקלט ויהרוג את הכהן גדול כדי לצאת לחופשי; ובעקבות כך ביאורינו על כך שהכהן הגדול עצמו לא היה מספק את המחיה והכסות בעיר מקלט, מאותו חשש שיבואו להרגו.

שכן אם נאמר כהצד בספקו של הבבלי שדוקא במיתת שלשתן הוא חוזר, הרי שלא מסתבר שיעלה בידו של אותו הרוצח אשר כל ישראל צריכין לו להצליח להרוג את כל שלשת הכהנים הגדולים כדי לצאת לחופשי, ואילו בכהן אחד עדיין לא די לו, והדרה קושיא לדוכתא מדוע אין מוציאין רוצח זה לצורך כל ישראל; וכן לא נוכל לומר שאימותיהן של כהנים הם שהיו מספקות מחיה וכסות ולא הכהנים עצמם מחשש זה שמא יבואו להרגם, כיון שהוא דבר רחוק מהמציאות שיצליחו להרוג את כל שלשת הכהנים, ונמצאת הקושיא במקומה עומדת שיספיקו הכהנים גדולים בעצמם.

כאחד). ואילו התלמוד בבלי שדן בכמה דוכתי על אופנים שבהם נזדמנו לפונדק אחד הן כהן המשוח והן כהן המרובה בגדים, יכול היה להסתפק שמא דוקא במיתת שלשתן הוא חוזר.

לישנא דמתניתין דייק בהירושלמי

מלבד זה שהתלמוד הירושלמי אזיל לשיטתיה בכך שהוא סובר שדי במיתת אחד הכהנים כדי להחזיר את הרוצח, יש להוסיף שהתלמוד הירושלמי דייק לזה נמי מלישנא דמתניתין שלא שנינו לדין זה בכללות: "המשוח בשמן המשחה והמרובה בגדים ושעבר ממשיחותו - מחזירין את הרוצח" אלא תנינן בפרטות: "אחד משוח בשמן המשחה, ואחד המרובה בגדים, ואחד שעבר ממשיחותו - מחזירין את הרוצח", ומשמע שמיתת כל אחד בפני עצמו די הוא לרוצח כדי להחזירו לביתו.

ואכן בספר 'ראש משביר' (פירדוגו, ליוורנו ת"ר. מכות טז) תמה כיצד יכלה הגמרא להסתפק שמא דוקא מיתת שלשתן מחזירה את הרוצח בעוד שהמשנה מחלקת להדיא: "אחד משוח בשמן המשחה, ואחד המרובה בגדים, ואחד שעבר ממשיחותו - מחזירין את הרוצח", ומשמע שדי במיתת אחד הכהנים כדי להחזיר את הרוצח, והניח בקושיא. (שוב ראיתי לעוד מהאחרונים שהרגישו בזה וראה להיעב"ץ בספרו 'לחם שמים' שהביא שבנו הג"ר מאיר הקשה כן כד הוי טליא בהיותו בן שבע, ולהגרי"פ פערלא בפירושו על הרס"ג, ח"ג צה:; עי"ש היטב).

והגם כי על הבבלי אין זה קושיא כל כך כיון דאיכא למימר בזה כדברי הגאון השאגת אריה בספרו 'גבורת ארי' (מכות טז) שחידש שכל ספק הגמרא אם במיתת שלשתן הוא חוזר זהו דוקא כשאכן היו שלשה כהנים בזמן הגמר דין, אבל אם בזמן הגמר דין היה רק כהן אחד, די במיתתו כדי להחזיר את הרוצח.

והוכיח לכך מדקדוק זה בלשון המשנה שעמדנו עליו עתה: "תדע דהא במתניתין תנן 'אחד

לכן ממשיכה המשנה ומסיימת: "לפיכך, אימותיהן של כהנים מספקות להן מחיה וכסות, כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו" - אימותיהן של כהנים ולא הכהנים גדולים עצמם, כיון שאם הכהנים גדולים עצמם יכנסו לערי מקלט הרי הם בסכנת מיתה שמא יקומו עליהם הגולים לרוצחם כדי לצאת לחופשי, ואכן הא בהא תליא.

השתא דאתינן להכי יכולים אנו להוסיף שמלבד כך שהתלמוד הירושלמי הסובר שדי במיתת כהן אחד כדי להחזיר את הרוצח דייק את לשון המשנה שהפרידה בין כהן לכהן: "אחד משוח בשמן המשחה, ואחד המרובה בכגדים, ואחד שעבר ממשיחותו" וכהערת ה'ראש משביר', הרי שהוא גם הוסיף ודייק זאת משני הקושיות שעליהם אנו דנים: מה האי שהתנא נקט 'לפיכך' ומהיכתי תיתי שהאמהות הם שמספיקים ולא הכהנים גדולים בעצמם.

ועל זה סבר התלמוד הירושלמי דהא תינח אם יש מקום להכהנים גדולים לחשוש שהגולים יהרגו אותם הרי שמוכן מדוע האמהות סיפקו ולא הכהנים בעצמם, אולם אם אין צריכים הכהנים גדולים להתיירא שיהרגום הרי שהיו יכולים לספק בעצמם, וחשש זה שמא יבואו להורגם הוא דוקא באם אנו אומרים שאפילו כהן גדול אחד מחזיר את הרוצח וכפי שהארכנו לעיל, ואכן לפיכך אימותיהן של כהנים הם שהיו מספקות מחיה וכסות לגולים שבערי המקלט, ודו"ק.

אולם לדעת התלמוד הירושלמי שדי במיתת אחד הכהנים כדי להוציא את הרוצחים מהעיר מקלט אתי שפיר היטב לשם מה אין מוציאים את הרוצח אפילו כל ישראל צריכים לו ומדוע אין הכהנים עצמם מספקין מחיה וכסות, כיון שהריגת כהן אחד הוא דבר אפשרי יותר וחוששים אנו שמא הרוצחים ינצלו את האפשרות לעשות זאת כדי לצאת לחופשי.

הא בהא תליא

מעתה בואו חשבון ונחשב חשבונה של משנה ליישב את קושיית הערוך לנר על הקשר בין הרישא לסיפא, ששנינו: "לפיכך, אימותיהן של כהנים מספקות להן מחיה וכסות, כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו", שמה ענין דין זה לדין ששנינו קודם לכן: "אחד משוח בשמן המשחה, ואחד המרובה בכגדים, ואחד שעבר ממשיחותו - מחזירין את הרוצח".

ולפי האמור לעיל מבוארים הדברים כפתור ופרח, שמכיון שהפרידה המשנה בין כהן לכהן ואמרה ברישא: "אחד משוח בשמן המשחה, ואחד המרובה בכגדים, ואחד שעבר ממשיחותו - מחזירין את הרוצח" הרי שמשמעות המשנה כפשטה הוא כשיטת התלמוד הירושלמי שדי במיתת כהן אחד כדי להחזיר את הרוצח וכהבנת ה'ראש משביר', ונמצא שבמקומו עומד חשש זה שמא גולי העיר מקלט ירצחו את הכהן הגדול שהרי כהן אחד הוא יותר בנקל להרוג.

